ד״ר שלמה עטינגער

די אידענע האָט גערעדט און גערעדט. געמאָלן ווי אַ מיל. איידער זי האָט אַרויסגעזאָגט איין וואָרט, זענען שוין צען אַנדערע געפלויגן אויף צו פריער. דאָקטאָר עטינגער איז געזעסן, אָנגעשפּאַרט מיט ביידע עלנבויגנס אין טיש און זיך צוגעהערט.

„אַז די כאָליערע האָט געזאָלט כאַפּן די כאָליערע, דאָקטער, איידער זי איז געבוירן געוואָרן אויף דער וועלט. וואָס האָט זי געוואָלט פון מיין איידעם, וואָס? אָט איז ער געווען פריש און געזונט, געהאָרעוועט און מפרנס געווען דאָס ווייב מיט די פינף קינדערלעך, האָט זיך באַוויזן אין אַ שיינעם טאָג די כאָליערע און האָט אים אַוועקגעלייגט אין איינע דריי טעג. איבערגעלאָזט מיין טאָכטער, אַ וויסטע אלמנה מיט פינף יתומים נעבעך. איצט ליגט דאָס אַלץ אויף מיינע פּלייצעס, און איך אַליין, דאָקטער, בין אַן אַלט און שוואַך מענטש, קוים וואָס איך זשיפּע".

דאָקטאָר עטינגער האָט זיך צוגעהערט צו די רייד פון דער אַלטער אידענע. מיט האַלב־צוגעמאַכטע אויגן האָט ער געטראַכט, אַז די אידענע איז בפירוש גערעכט: „אַ כאָליערע האָט טאַקע געמעגט נעמען די כאָליערע", איידער זי איז געקומען אויף דער וועלט. אַ היפּשן חורבן האָט זי אָנגעמאַכט אין זאַמאָשטש. כמעט אין יעדער שטוב איז געווען אַ מת.

ער, דער דאָקטאָר, האָט אייגנטלעך נישט געהאַט וואָס זיך צו באַקלאָגן אויף איר. אַ דאַנק איר האָט מען זיך דערמאָנט אין אים, אַז ער האָט געענדיקט מעדיצין אין לעמבערג. אין דער צייט פון אַזאַ מגפה האָט מען זיך געמאַכט נישט וויסנדיק; ביז איצט האָט מען אים נישט געוואָלט אָנערקענען דעם דאָקטאָר־טיטל, דערפאַר ווייל ער האָט געענדיקט אין אויסלאַנד.

בשעת דער מגפה האָט מען זיך אַפילו געווענדעט צו אים פון דער מאַכט, אַז ער זאָל טאָן, וואָס ער קען און העלפן פאַרטרייבן די כאָליערע צוריק אין איר רו אַריין. איצט, אַז מען האָט שוין די מגפה פאַרטריבן, וועט מען זיך ווידער דערמאָנען, אַז ער האָט נישט לעגאַליזירט זיין דיפּלאָם און מען וועט אים ווידער דעגראַדירן צו דער מדרגה פון אַ פּשוטן פעלדשער.

די אַלטע האָט דערווייל נישט פאַרלוירן קיין אײן רגע. וואָס דער דאָקטאָר

טראַכט, זאָל ער זיך טראַכטן געזונטערהייט און זי האָט ווייטער געמאָלן ווי אַ מיל, אויסגעגאָסן איר ביטער האַרץ. דערציילט וויאַזוי שווער ס'קומט איר אָן אויפצוכאָווען די אייניקלעך, די בידנע יתומים. די טאָכטער, די אלמנה, איז אויך נישט קיין געזונטע און זי אַליין איז אויך לעצטנס נישט מיט אַלעמען. ס'שטעכט איר דאָ און דאָ און דער הוסט, און קאָפּ־ווייטיק נישט צו פאַרזינדיקן, און עס שווינדלט איר פאַר די אויגן...

דער דאָקטאָר האָט זיך אַלץ נאָך צוגעהערט צו די רייד פון דער אַלטער און געטראַכט, ס'אַראַ שיין לשון דאָס אידיש־לשון איז, ער האָט פון תמיד אָן זיך ליב צוצוהערן צו דער שפּראַך פונם פּראָסטן פאָלק. אַ טייערע, שיינע שפּראַך. ער פאַרשטייט נישט פאַרוואָס די אינטעליגענץ באַציט זיך מיט אַזאַ ביטול צו דער דאָזיקער שפּראַך. פאַרוואָס מען רופט זי מיט דעם זידלנאָמען „זשאַרגאָן". ער, דער דאָקטאָר שלמה עטינגער, האָט ליב די דאָזיקע שפּראַך באהבת נפש. זי איז אים אייגן און טייער. אָפט זיצט ער ביינאַכט, ווען זיין הויזגעזינט שלאָפט שוין, און שרייבט אין דער שפּראַך משלים, קליינע מעשהלעך און קאַטאָוועסלעך.

די אידענע טענהט אָבער ווייטער דאָס איריקע: „איז בין איך הייסט עס געקומען צו אייך, דאָקטער, איר זאָלט מיר געבן אַ רפואה. נאָר זעט, דאָקטער, אַז די רפואה זאָל נישט קאָסטן טייער, פון וואַנען זאָל איך נעמען, אַז איך בין אַן אָרעם מענטש, און אויף מיינע פּלייצעס ליגט, נישט פאַר אייך געדאַכט, אַן אלמנה מיט פינף ווערים. אוי, די כאָליערע, דאָקטער, אַז די כאָליערע האָט זי געדאַרפט טרעפן, איידער זי איז אויף דער וועלט געקומען".

דער דאָקטאָר האָט זיך אויפגעהויבן, אונטערזוכט די אַלטע און איר פאַרשריבן אַ רעצעפּט. „ס'איז אַ קלייניקייט, מומעשי, אין עטלעכע טעג אַרום וועט איר זיין אינגאַנצן געזונט. איר וועט נאָך טאַנצן אַ ברוגז־טאַנץ אויף דער חתונה פון אייער אינגסטן אייניקל".

די אידענע האָט גענומען דעם רעצעפּט, מיט טרערן אין די אויגן אים געדאַנקט:

„איר זענט אַ טייערער מענטש, דאָקטער. דער אויבערשטער זאָל אייך באַצאָלן פאַר דעם גוטס, וואָס איר האָט געטאָן פאַר מיר און נאָך אַזעלכע אָרעמעלייט ווי איך".

אַזוי ווינטשנדיק, איז זי אַוועקגעגאַנגען. דאָקטאָר עטינגער האָט געשמייכלט: „גאָט זאָל אייך באַצאָלן, דאָקטער". פון דעם רוב פּאַציענטן

זיינע הערט ער דאָס. אַ שיין פּנים וועט ער מאַכן, דער אויבערשטער, אַז ער, דער דאָקטאָר עטינגער וועט אים איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר צושטעלן די רעכענונגען פון אַלע אָרעמעלייט, וואָס ער האָט באַהאַנדלט אין משך פון זיין לעבן. אויף יענער וועלט וועט ער פון דער סומע קאָנען לעבן אַ גוטן טאָג. אויף דער וועלט איז אים דערפאַר ביטער. פון די אַלע פּאַציענטן האָט ער קוים אויף וואַסער צו דער קאַשע. נאָר דאָס וואָלט נאָך געווען צום דערליידן. ער פון זיין זייט האָט קיין טענות נישט. אָבער זי, זיין ווייב גאָלדע, איז נישט צופרידן. גייט אַרום כסדר מיט אַן אַראָפּגעלאָזטער נאָז און זאָגט אים שטעכווערטלעך וואָס דערגייען ביז צו דער זיבעטער ריפּ.

און אַז מען וויל קלערן אויף קאַריק, איז זי נעבעך אויך גערעכט. אַז גאָט האָט איר באַשערט אַ מאַן אַ שלים־מזל, וואָס פאַר אים איז גענוג, אַז ער שרייבט משלים, קליינע מעשהלעך און קאַטאָוועסלעך. גאַנצע נעכט קאָן ער אַזוי אָפּזיצן ביי זיך אין חדר און שרייבן. „טענטלען" הייסט עס אויף איר לשון.

„טענטלען" — אַ טייער וואָרט — טראַכט דאָקטאָר עטינגער. ער האָט עס שוין אָפילו פאַרשריבן ביי זיך אין נאָטיץ־ביכל, ס'וועט אַמאָל צונוץ קומען צו אַ משל, אָדער אַ קאַטאָוועסל.

מען קאָן נישט זאָגן, אַז אים אַרט נישט דאָס, וואָס ער האָט נישט קיין פּרנסה, ס'אַרט אים בפירוש שטאַרק. נאָר וואָס קאָן ער זיך העלפן. וויל ער דען נישט? נאָך אַ מין וועלן. אָבער ווי זאָגט טאָקע זיין גאָלדע: „ס'איז נישט געפידלט און נישט געפּאָרך".

דאָס וואָרטשען פון זיין פלוניתטע טוט אים וויי. בפרט אַז ער פילט, ווי זי איז גערעכט. אָבער פונדעסטוועגן קאָן ער נישט גובר זיין די שוואַכקייט זיינע. אַפילו אירע שטעכווערטלעך פאַרשרייבט ער. ער איז אַ דיכטער, דער דאָזיקער שלמה עטינגער. ער לאָזט די פאַרסמטע ווערטער האָגלען איבער זיין קאָפּ און פילט בשעת מעשה זייער שיינקייט. ס'טוט אים וויי און ער האָט הנאה פון זיי. ביינאַכט ביים שרייב־טיש לעבן זיי אויף פאַר אים. די חיות פון זיינע משלים רעדן דאָך אויף אידיש, קומט אים יעדעס וואָרט צונוץ. ווען אַ שלאַנג אין זיינעם אַ משל דאַרף באַקומען לשון, רעדט זי אין דער שפּראַך פון זיין פלוניתטע, בשעת זי איז אין כעס. גיפטיק, מיט שטעכווערטלעך, מיט אָנצוהערענישן. ציש, ציש, ציש.

ער דרייט זיך אַרום איבערן קאַבינעט. אַהין און צוריק. אַהין און צוריק.

אָט שטעלט ער זיך אָפּ ביי דער ביכער־שאַפע. מיט ליבשאַפט קוקט ער אויף די ביכער, דעם איינציקן אוצר, וועלכן ער פאַרמאָגט. אָט שטייען זיי איינער נעבן דעם צווייטן. די ווערק פון די דייטשע משלים־שרייבער געלערט, ליכטווער, די עפּיגראַמען פון לעסינג, די לידער פון טעאָדאָר קערנער. דאָ נישט לאַנג האָט ער איבערגעזעצט קערנערס באַלאַדע „וואַלעהייד" אויף אידיש. און מיט צופרידנקייט האָט ער פעסטגעשטעלט, אַז אידיש טויג זיך נישט נאָר פאַר משלים און קאַטאָוועסלעך, אַפילו פאַר דער פאַנטאַסטיק פון דער באַלאַדע איז פאַסיק. צו אַלע פאָרמען פון דער דיכטונג איז זי מסוגל. עס דאַרפן נאָר קומען די געהעריקע מייסטערס.

מיט אַ באַזונדערער ליבשאַפט האָט שלמה עטינגער באַטראַכט דעם גרויסן באַנד „שילערס ווערקע", וואָס איז געשטאַנען אין זיין ביכער־שאַנק. דאָרט אין דעם באַנד געפינט זיך שילערס מעכטיקע פּאָעמע „די גלאָקע". אויפן שטייגער פון שילערס „גלאָקע" האָט ער, דער דאָקטאָר שלמה עטינגער פון זאַמאָשטש, אָנגעשריבן זיין פּאָעמע „דאָס ליכט". ביי זיי, ביי די גויים, באַגלייט דער גלאָק דעם מענטש פונם וויגל ביז צום קבר. און ביי אידן באַגלייט דאָס ליכט דעם מענטש פונם וויגל ביז צום קבר. מיט אמתער מייסטערשאַפט האָט ער גובר געווען די שווערע און קאָמפּליצירטע פאָרמען פון דער פּאָעמע. דער ריטם פּאַסט זיך צו יעדער שטימונג, וואָס ווערט גע־שילדערט. אַנדערש פלאַקערט דאָס ליכט אויפן ברית פונם ניי־געבוירענעם קינד און אַנדערש פלאַקערט עס צוקאָפּנס פון דעם מת. אַ טייערע שפּראַך, אָט די אידישע שפּראַך. פאַר אַלץ אין דער וועלט האָט זי דאָס נויטיקע וואָרט. זי איז בויגעוודיק און האַרט, צאַרט און שטעכיק. זי קאָן פּישטשען ווי אַ קינד און שעלטן ווי אַ סעדעכע. זי קאָן ווינקען מיט אַן אויג, „שטויס דיך אָן, וואָס איך מיין" און קאָן זיין באַרעדעוודיק ביז צום דול ווערן. אים טוט הנאה וואָס ער שרייבט אין דער דאָזיקער שיינער שפּראַך. ס'איז נאָר אַ שאָד, וואָס ער האָט נישט פאַר וועמען צו לייענען זיינע שאַפונגען. פאַר וועמען, למשל? פאַר זיין ווייב גאָלדע שתחיה? גייט שוין, גייט. ער איז צופרידן, אַז זי לאָזט אים צורו, וועט ער גיין פאַרטשעפּען מיט איר. אָט האָט ער לעצטנס אָנגעשריבן אַ דראַמע „סערקעלע", ליגט זי ביי אים אין שופלאָד און קיינער ווייסט אַפילו נישט וועגן דעם. ער האָט שוין אַ סך מאָל געטראַכט, אַז מען דאַרף אָפּדרוקן די אַלע כתבים זיינע און זיך אַליין צעלאַכט פון אָט דעם דאָזיקן איינפאַל.

ס'דאַרף אָפּקאָסטן אַ פאַרמעגן מיט געלט. און וואו נעמט מען עס. קוים, קוים וואָס ער האָט אויף איבערצוקומען די וואָך.

אַלע מאָל, ווען ער טראַכט וועגן אַרויסגעבן זיינע ווערק, גיט אים אַ שטאָך אין האַרץ. ווערק, וואָס ליגן אין שופלאָד, זענען אַ ברכה לבטלה. נאָר וואָס קאָן מען זיך העלפן?

אין פאָדער־הויז האָט עמיצער געפרעגט צודרינגלעך און שאַרף:

„דער דאָקטאָר איז דאָ אין דער היים? מען בעט אים, ער זאָל תיכף קומען צו אַ חולה, וואָס איז קראַנק געוואָרן אויף כאָליערע".

עטינגער האָט געעפנט די טיר פונם קאַבינעט. פאַר אים איז געשטאַנען אַ יונג מיט צעשויבערטע האָר און מיט אַ פלאַטשיקער נאָז.

ווער איז קראַנק אויף כאָליערע?

„איינער, אברהם בער גאָטלאָבער. ער איז נישט קיין היגער. אויפן דורכפאָר האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אין אונזער אכסניה און איז קראַנק געוואָרן אויף כאָליערע".

דאָקטאָר עטינגער האָט ממש אויפגעשיינט. די אויגן זיינע האָבן אויפ־געלויכטן פאַר פרייד:

— אברהם בער גאָטלאָבער איז דאָ אין זאַמאָשטש.

איצט וועט ער דאָך האָבן פאַר וועמען צו לייענען זיין „סערקעלע".

ער האָט אינגאַנצן פאַרגעסן, אַז דאָס רופט מען אים איצט צו אַ חולה, וואָס איז קראַנק אויף דער כאָליערע. פאַר אים איז גאָטלאָבער נישט קיין חולה, נאָר אַ באַרימטער שרייבער. פאַר אים וועט ער לייענען זיין דראַמע און ער וועט זאָגן מבינות.

— ער קומט שוין, טאַקע די רגע — האָט ער זיך אָפּגערופן צום יונג. דער יונג איז תיכף אַוועק. און אָנשטאָט דער וואַליזקע מיט די אינסטרומענטן האָט דער דאָקטאָר עטינגער אַ כאַפּ־געטאָן אַ דיקן העפט פונם שרייב־טיש און זיך געלאָזט אין וועג אַריין.

אברהם בער גאָטלאָבער איז געלעגן אין בעט, געוואַרט אויפן דאָקטאָר. ענדלעך האָט זיך די טיר אויפגעעפנט און דער דאָקטאָר עטינגער איז אַריינגעפאַלן אַ פאַרסאָפּעטער, קוים געקענט דעם אָטעם כאַפּן.

ער האָט זיך אַוועקגעזעצט נעבן חולה. אַ רגע אים באַטראַכט. דאָס אויג פונם דאָקטאָר האָט תיכף דערקענט, אַז דער באַרימטער משכיל איז ווייט פון כאָליערע. ס'איז העכסטנס אַ קליינע מאָגן־שטערונג און נישט מער.

„וואָס טויג איך כאָליערע, — האָט ער צו אים אַ זאָג געטאָן, — אָמער וועל איך בעסער לייענען מיין „סערקעלע".

און נישט אָפּוואַרטנדיק קיין ענטפער, האָט ער תיכף פונאַנדערגעוויקלט דעם העפט און אָנגעהויבן לייענען:

„סערקעלע, אָדער די יאָרצייט נאָך אַ ברודער, גאָר אַ ניי טעאַטער־שטיק אין פינף אויפציען. פּאַרשוינען: ר׳ משה דאַנציקער, אַן אויפגעקומענער עושר, סערקעלע זיין ווייב, פריידע אַלטעלע זייער . . ."

דער דאָקטאָר האָט געלייענט אין איין אָטעם, זיך אַליין פאַרכליניעט מיט די ווערטער. אברהם בער גאָטלאָבער האָט זיך איינגעהערט מיט גרויס אינטערעס. די געשטאַלטן פון דעם טעאַטער־שטיק האָבן ממש געלעבט. ער האָט געפילט זייער אָטעם. זיי האָבן זיך אַרומגעדרייט דאָ אין שטוב. דער פּאַנטאָפל־העלד ר׳ משה דאַנציקער, די אשת חיל סערקעלע — אַלע, אַלע פּאַרשוינען פון דער דראַמע, וואָס זענען געווען אַריינגעפלאָנטערט אין דער אינטריגע.

דער דאָקטאָר האָט געלייענט. אברהם בער גאָטלאָבער האָט געהערט. די ווייזערס פונם גרויסן וואַנט־זייגער האָבן זיך גערוקט נענטער, נענטער קעגן נאַכט־צו.

אַז דער דאָקטאָר האָט געענדיקט דאָס לייענען, איז אברהם בער גאָטלאָבער געשטאַנען נעבן אים. עטינגער האָט אַפילו נישט באַמערקט, ווען דער חולה איז אַרויסגעקראָכן פונם בעט און ווען ער האָט זיך אָנגעטאָן.

גאָטלאָבער האָט אַרויפגעלייגט די הענט אויף עטינגערס אַקסל און אַ זאָג־געטאָן:

„אייער טעאַטער־שטיק איז גאָר אַ וואַזשנע זאַך, דאָקטאָר, אייער „סערקעלע" האָט מיך אין גאַנצן געזונט געמאַכט".

לאַנג, לאַנג זענען זיי נאָך בײדע געזעסן צוזאַמען, געשמועסט וועגן השכלה־זאַכן און וועגן דער נוצלעכקייט פון שרייבן „זשאַרגאָן". דאָס וואָרט „זשאַרגאָן" האָט באַנוצט נאָר גאָטלאָבער. דער דאָקטאָר האָט כסדר באַנוצט דעם נאָמען „אידיש".

אַהיימגעגאַנגען איז דער דאָקטאָר אַ צופרידענער, אַ גליקלעכער. די גוטע ווערטער, וואָס גאָטלאָבער האָט אים געזאָגט וועגן זיינע שריפטן, האָבן אים אויפגעלעבט.

— מען דאַרף אָנווענדן אַלע כוחות, האָט ער באַשלאָסן, אַז אַלע מיינע ווערק זאָלן דערשיינען אין דרוק. שוין צייט, כלעבן, אַז דאָס פאָלק, פאַר וועלכן איך האָב געשריבן, זאָל הנאה האָבן פון די אַלע זאַכן. לייענען, לערנען און דער עיקר הנאה האָבן.

מיט פאַמעלעכע טריט איז ער געגאַנגען, דער דאָקטאָר. דער הימל איז געווען טיף און אויסגעשטערנט. ער האָט מיט דער פולער ברוסט אין זיך אַריינגעאָטעמט דעם זומער־ווינט. געזען אין דמיון ווי אידן לייענען זיינע משלים, זיינע קליינע מעשהלעך, זיינע קאַטאָוועסלעך און זיין „סערקעלע".

ער האָט נישט געאַנט, דער דאָזיקער ליבער און האַרציקער דאָקטאָר, אַז אים וועט נישט זיין באַשערט צו זען קיין איין געדרוקט וואָרט זיינס ביים לעבן און אַז ערשט אין אַ סך, אַ סך יאָרן נאָך זיין טויט, אין אַן ערך הונדערט יאָר אַרום, וועלן זיינע כתבים דערזען די ליכטיקע שיין און די אידישע ליטעראַטור וועט געפינען, דערקענען און אָנערקענען איר דאָקטאָר שלמה עטינגער.